

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРХИВАЙ ЖАСА БОЛОН АРХИВУУД ТУХАЙ ХУБИ I. ЮРЭНХЫ ДҮРИМҮҮД

СТАТЬЯ 1. Юрэнхы дүримүүд

Буряад Республикын Архивай жаса хадаа Буряад Республикын арадуудай нан баялиг болоно.

Буряад Республикын Архивай жаса - тэрэнэй арадуудай материална болон оюун бодолой ажабайдалые элрхэйлэн харуулхан, түүхын, эрдэм ухаанай, социальна, экономика, политическэ болон соёл болбосоролой талаар удха шанартай, Буряад Республикын түүхын - соёлой урданай баялигай тааршагүй хубинь ба Россин Федерациин Архивай жасын нэгэ хубинь болодог документнүүдэй суглуулбари мүн.

Архивай документ - обществодо тэрэнэй үнэтэй сэнтэй, мүн эзэндэнь энэнтэй адли сэнтэй байһан дээрэһээ хадагалагдажа байгаа гү, али хадагалагдаха ёһотой документ мүн.

Архивай жаса - түүхээрээ гү, али уг удхаараа хоорондоо холбоотой архивай документнүүдэй суг хамта суглуулбари.

Архив - архивай документнүүдэй суг хамта суглуулбари, мүн тэрэшэлэн архивай эмхи зургаан гү, али эмхи зургаанай байгууламжын подразделени, хэрэглэгшэдэй аша туһада архивай документнүүдые тушаан абадаг ба хадагалжа байдаг эмхи гү, али предприяти мүн.

Нюуса архив - тэрээн тухай олоһингэдэ дуулгагдаагүй архив.

Архивай хэрэг - архивай документнүүдые хадагалалга, тоо бүридхэл, хэрэглэлгэ эмхидхэхэ талаар хэгдэжэ байгаа ажал ябуулга.

СТАТЬЯ 2. "Буряад Республикын Архивай жаса болон архивууд тухай" Буряад Республикын Хуулине хэрэглэхэ оршом

Буряад Республикын Конституцитай, Россин Федерациин Архивай жаса болон архивууд тухай Россин Федерациин хуули ёһоной үндэһэ һууринуудтай зохилдуулан, тус Хуули архивууд болон

архивай жасануудые бүридүүлгэ, хадагалалга, тоо бүридхэлгэ, хэрэглэлгэ эмхидхэхэ, Буряад Республикын эрхэтэдэй, общественн болон гүрэнэй засагай зургаануудай аша туһада архивай документнүүдые тэрэ заңдань үлөөхэ ба тэдэниие али бүхы аргаар хэрэглэхэ ябадал хангаха уг зорилготойгоор хүтэлбэрлэхэ талаар хуули ёһоной харилсаануудые гуримшууддаг байна.

СТАТЬЯ 3. Буряад Республикын Архивай жаса болон архивууд тухай хуулинууд

Буряад Республикын Архивай жаса болон архивууд тухай хуулинууд Россин Федерациин Архивай жаса болон архивууд тухай Россин Федерациин хуули ёһоной үндэһэ һууринуудһаа, Россин Федерациин хуулиин бусад актнуудһаа, тус Хуулиһаа болон тэрэнтэй зохилдуулан хэблэн гаргагдадаг Буряад Республикын хуулиин болон бусад хуули ёһоной актнуудһаа бүридэдэг юм.

Буряад Республика Архивай жасатай холбоотой асуудалнуудта хамаатай Буряад Республикын хуули ёһоной актнууд тус Хуулигай зохилдохо ёһотой; хэрбээ энэ Хуули болон заагдаһан актнуудай хоорондо алгасаатай гараа һаа, тус Хуулиин эрилтэнүүд хүсэтэй байха.

СТАТЬЯ 4. Архивай хэрэгэй талаар Россин Федерациин болон Буряад Республикын эрхэ түлөөлэлгэнүүд

Россин Федерациин болон Буряад Республикын архивай хэрэгы хамтын эрхилэлгэдэ ородог гэбэл: Буряад Республикын газар дээрэ оршодог ба Федеральна зөөри болодог урданай союзна болон республиканска (Россин) мэдэлэй эмхинүүдэй, эмхи зургаануудай ба предприятинуудай архивай жасанууд болон архивай документнүүдые хадагалалга, суглуулга, тоо бүридхэлгэ абалга болон хэрэглэлгэ; Буряад Республикын газар дээрэ оршодог ба Федеральна зөөри болодог урданай союзна болон республиканска (Россин) мэдэлэй эмхинүүдэй, эмхи зургаануудай болон

предприятинуудай архивай жасанууд болон архивай документнүүдэй эзэн байха эрхые дамжуулан тус тухай асуудалнуудые шийдхэлгэ.

СТАТЬЯ 5. Архивай хэрэгэй асуудалнуудай талаар Буряад Республикын эрхэ түлөөлэлгэнүүд

Тэрэнэй газардайда дээрэ байһан архивай жаса болон архивай документнүүдтэ, Федеральна муниципальна, үмсын болон бусад зөөрин тус маягуудай мэдэлэй гэжэ тоологдоһонһоо бэшэ Буряад Республика зөөрин онсо эрхэтэй байна.

Буряад Республикын Конституцитай, болон Хуулигай зохилдуулан, Россин Федерациин Архивай жасын документнүүдые хадагалалгын, бүридүүлгын тоо бүридхэлэй болон хэрэглэлгын, мүн тэрэнтэй архивай хэрэг эрхилэлгын нэгэн ниитэ гол ёһоной үндэһөөр архивай хэрэгэй бүхы асуудалнуудые, Хуулиин 4-дэхи, 6-дахы статьянуудта заагдаһан асуудалнуудһаа бэшэниие, Буряад Республика даагаад шийдхэдэг.

СТАТЬЯ 6. Архивай хэрэгэй асуудалнуудай талаар Буряад Республикын болон нютагай өөһэдэ хүтэлбэрлгын эрхэ түлөөлэлгэнүүд

Буряад Республикын болон нютагай өөһэдэ хүтэлбэрлгын хамта эрхилэхэ хэрэгүүдтэ ороногш

Буряад Республикын гүрэнэй архивай жасанууд болон архивай документнүүдые хадагалалга, бүридүүлгэ, тоо бүридхэл хамта хэрэглэлгэ;

гүрэнэй архивуудта хадагалагдахаар тус муниципальна зөөри болодог архивай жасанууд болон архивай документнүүдэй зөөрин эрхые ондооногш үгэхэ тушаа асуудалнуудые шийдхэлгэ.

Тус Хуулиин 4-дэхи, 5-дахы статьянууд соёл статьягай 1-дэхи, 2-дохи хубинуудта заагдаһан архивай хэрэгэй бүхы асуудалнуудые нийтэ өөһэдэгөө хүтэлбэрлгэ бээ даагаад шийдхэдэг.

ХУБИ II.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРХИВАЙ ЖАСА

СТАТЬЯ 7. Буряад Республикын Архивай жасын бүридэл

Буряад Республикын газар дээрэ байгаа архивай жасанууд болон архивай документнүүд, тэдэнэй хаанаһаа бүридэн ороһонһоо, хэнэй даажа байһанһаа, хаана хадагалагдажа байһанһаа, зөөрин түхэл маягһаа дулдыдангүй, мүн тэрэшэлэн Буряад Республикын Архивай жасада ородог аад, тэрэнэй газарһаа газар тээ байһан архивай жасанууд болон архивай документнүүд Буряад Республикын Архивай жасын бүридэлдэ ородог байна.

Россин Федерациин Гүрэнэй архивай албанай тогтооһон гуримаар Буряад Республикын Правительствын дэргэдэхи Архивай хэрэгүүдэй талаар комитедэй тэдэнэй үнэтэй сэнтэйе шалгаһанай үндэһөөр Буряад Республикын Архивай жасын бүридэлдэ документнүүдые оруулха асуудал шийдхэгдэдэг.

СТАТЬЯ 8. Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хуби

Федеральна, республиканска, муниципальна зөөри болодог тэрэнэй газар дээрэ байһан жасанууд болон архивай документнүүд Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубинь болодог юм.

Буряад Республикын гүрэнэй зөөридэ ородог гэбэл:

- гүрэнэй эмхи зургаануудай, эмхинүүдэй, предприятинуудай, мүн тэрэшэлэн шажан хүмүнүүдые гүрэнһөө амьарлахын урда тээ Буряад Республикын газар дээрэ хүдэлжэ байгаа бурхан шажанай нэгэдэлнүүдэй эмхи зургаануудай, Буряад Республикын гүрэнэй архивуудта урда тээнэ хадагаламжада абтаһан архивай жасанууд болон архивай документнүүд;

- Буряад Республикын гүрэнэй зөөри гэжэ

тоологдоһон, гүрэнэй засагай зургаануудай, эмхинүүдэй, предприятинуудай архивай жасанууд болон архивай документнүүд;

- уставые капиталайнь ехэнхие Буряад Республикын гүрэнэй зөөрин эзэлдэг байһан зөөрин холимог түхэл маягай предприятинуудай, эмхинүүдэй болон нэгэдэлнүүдэй архивай жасанууд болон архивай документнүүд;

- Буряад Республикын Үндэһэн архивта хадагаламжада абтаһан, хуушанай КПСС-эй болон ВЛКСМ-эй зургаануудай, эмхи зургаануудай, эмхинүүдэй болон предприятинуудай архивай жасанууд болон архивай документнүүд;

- ниитын нэгэдэлнүүд тухай Россин Федерациин хуули ёһонтой зохилдуулан, тоо бүридхэлдэ абаха сар болотор тэдэнэй ажал ябуулгы бөөлүүлхэ үедэ байгуулагдаһан ниитын бусад эмхинүүд болон нэгэдэлнүүдэй, Буряад Республикын гүрэнэй архивуудта хадагаламжада абтаһан, архивай жасанууд болон архивай документнүүд;

- тогтоогдоһон гуримаар Буряад Республикын гүрэнэй зөөри болоһон, тэрэ тоодо хилын саанаһашье ороһон, юридическэ нюурнуудай болон бодото хүнүүдэй архивай жасанууд болон архивай документнүүд;

- тогтоогдоһон гуримаар хилын саанаһаа Буряад Республикын гүрэнэй зөөри боложо ороһон бодото хэлэгэй эрхэтэй архивай документнүүдэй буулгабары, мүн тэрэшэлэн архивай документнүүдэй буулгабаринууд.

Нютагай өөһэдэгөө хүтэлбэрлгын зургаануудай ажал ябуулгын үедэ бии болоһон, бии боложо байгаа, мүн муниципальна зөөрин гэжэ тоологдодог эмхи зургаануудай, эмхинүүдэй болон предприятинуудай

архивай жасанууд болон архивай документнүүд тэрэшэлэн тогтоогдоһон гуримаар муниципальна зөөрин мэдэлдэ, тэрэ тоодо хилын саанаһашье ороһон юридическэ нюурнуудай болон бодото хүнүүдэй архивай жасанууд болон архивай документнүүд муниципальна зөөри гэжэ тоологдоно.

Тэдэнэй документнүүдэй Буряад Республикын Архивай жасын бүридэлдэ орохо ёһотой эмхи зургаануудые, эмхинүүдые ба предприятинуудые Буряад Республикын Правительствын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитет тодорхойлоногш байна.

СТАТЬЯ 9. Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй бэшэ хуби

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубида иимэ ниитын нэгэдэлнүүдэй болон эмхи зөөри болодог архивай жасанууд болон архивай документнүүд ородог гэбэл:

- шажанай нэгэдэлнүүдэй болон эмхинүүдэй, гүрэнэй бэшэ нэгэдэлнүүдэй (корпорациин эблэлнүүдэй, акционернэ бүлгэмүүдэй) промышленноостин, хүдөө ажыхын, экономика, халбаринуудай, эрдэмэй, соёлой, социальна халбаринуудай, олондо мэдээсэл тараадаг эмхи зургаануудай эмхинүүдэй болон предприятинуудай.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хуби болохо документнүүдые тэдэнэй эзэдтэй болзоороор, мүн тэрэшэлэн гүрэнэй бэшэ нэгэдэлнүүдэй эмхи зургаануудай, эмхинүүдэй предприятинуудай усадхагдаһан ушарта гү, али зүлгамжалан абаха хүнэй гү, али хуулиин зүлгамжалха түрэлхидэй үгы байхада, эзэнһөө бараһанай һүүлээр гүрэнэй хадагаламжада дахил үгэжэ болохо.

ХУБИ III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРХИВУУД

Буряад Республикын гүрэнэй зөөри болодог архивай жасааа ондоо хүнүүдтэ зөөри болгохо эрхэ Буряад Республикын Арадай Хуралаар тус Хуулийн үндэһөөр бэелүүлэгдэдэг.

Буряад Республикын гүрэнэй архивта үгтэһэн нютагай зөөри болодог архивай жасанууд ба архивай документнүүдэй зөөрин эзэн болохо эрхэ ондоо хүнүүдтэ олболго Буряад Республикын Правительствын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитеттэй зүбшэжэ, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудаар бэелүүлэгдэдэг.

Буряад Республикын архивай жасын гүрэнэй мэдэлэй архивай жасанууд ба архивай документнүүд энэл статьягай 1-дэхи ба 2-дохи хүсэнэгтэй зохилдуулан, мүн сүүдэй шийдхэбэрийн үндэһөөр зөөри болгохо эрхэ олгогдоогүй

байһан ушарта эндэ заагдаһан жасанууд ба документнүүд худалдалгын, худалдажа абалгын бусад аралжаа наймаанай объект болохо ёһогүй.

Статья 12. Архивуудые зөөри болгохо эрхые хамгаалга

Архивуудые зөөри болгохо эрхэ ямаршые түхэлэй зөөриһөө дулдыдангүйгөөр хууляар хамгаалагдадаг. Архивай нэгэшые документ архивай эзэнэй гү, али түлөөлэгдэ хүртэһэн зургаанай гү, али хүнэй зүбшөөлгүйгөөр сүүдэй шийдхэбэриһээ ондоо ушарта хуряан абтаха ёһогүй.

Хуули бусаар зөөри боложо байдаг архивууд, архивай жасанууд ба документнүүд Буряад Республикын, Россин Федерациин хуулинуудтай, уласхоорондын хэлсээнүүдтэй зохилдуулан, хуулига эзэдтэнь дамжуулан үгтэдэг.

ХУБИ IV.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКА ДОТОРХИ АРХИВАЙ ХЭРЭГҮҮДЫЕ ГҮРЭНЭЙ ТАЛААНАА ХҮТЭЛБЭРИЛГЭ

городууд ба районуудай бюджетһээ, мүн бюджетһээ гадуурхи жасын мүнгөөр бэелүүлэгдэдэг.

Бюджетһээ мүнгэ абадаг Буряад Республикын архивай зургаанууд болон эмхи зургаанууд тогтоогдомол гуримаар налогуудһаа сүлөөлөгдөжэ болодог.

Гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд, предприятинууд, организацинууд ба эмхи зургаанууд Буряад Республикын архивай жасын документнүүдые хадагалха тогтоогдомол эрилтэнүүдтэ харюусамаар байрануудаар, түхээрлэнүүдээр, хэрэгтэй материалнуудаар архивай тус тус эмхи зургаануудые хангадаг.

Буряад Республикын архивай зургаанууд ба эмхи зургаануудта үгтэһэн гү, али дамжуулан үгтэдэг зөөри, тэрэ тоодо байранууд, яаралтайгаар ашаглажа байха эрхэ тэдээндэ олгогдодог.

СТАТЬЯ 16. Гүрэнэй бэшэ архивуудые гүрэнэй харгалзалгада абалга

Буряад Республикын архивай жасын бүридэлдэ хабаатай гүрэнэй бэшэ архивууд ба архивай документнүүдэй эзэдэй гуйлтаар Буряад Республикын Правительство республикын архивай албанай эмхи зургаануудай ашаар тэдэнэй архивуудые хадагалха, бүридүүлхэ ба ашаглаха хэрэгтэ туһаламжа үзүүлдэг.

Буряад Республикын архивай жасада ородог гүрэнэй бэшэ архивуудай ба архивай документнүүдэй эзэд тэдэнэй

зүбшөөлөөр тэдэнэй архивай эмхи зургаануудта хадагалхыень дамжуулан үгэхэ, страховой буулгабары хэхэ, тэрэшэлэн архивууд болон архивай документнүүдые нэлбэн шэнэлхэ ба хэрэглэхэ эрхэтэй.

СТАТЬЯ 17. Буряад Республикын архивай жаса тухай хуули сахилгын хойноһоо хиналта

Буряад Республикын архивууд ба архивай жаса тухай хуули сахилгын хойноһоо гүрэнэй хиналта Буряад Республикын Арадай Хурал, Буряад Республикын прокуратурын зургаанууд бэелүүлдэг.

Буряад Республикын архивууд ба архивай жаса тухай хуули сахилгын хойноһоо албан зургаанай хиналта гүйсэдхэлгын засагай зургаануудаар, Буряад Республикын архивай албанаар бэелүүлэгдэдэг.

СТАТЬЯ 18. Архивай хэрэгүүдэй хүгжэлтэдэ нийтын, шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй болон эмхинүүдэй хабаадалга

Республикын нийтын, шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүд болон эмхинүүд тус хуулиие, бусад хуулийн документнүүдые хүтэлбэри болгон, архивай хэрэгүүдые хүгжөөхэ ба нарижуулха зорилгонуудые шийдхэлгэдэ нүлөөлжэ болодог.

ХУБИ V.

АРХИВАЙ ДОКУМЕНТНҮҮДЫЕ ХАДАГАЛГА, БҮРИДҮҮЛГЭ, БҮРИДХЭЛДЭ АБАЛГА БА ХЭРЭГЛЭЛГЭ

бүридхэлдэ абаха, шэлэн абаха хэрэгы хангадаг, Буряад Республикын Правительствын дэргэдэхи архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитеттэй зүбшэжэ, архивай хүдэлмэрийн, хэрэгүүдые эрхилгын ба албан зургаануудай архивуудые тодорхойлодог нормативно-методическа документнүүдые зохёдог ба баталдаг.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай болон прокуратурын зургаанууд. Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд, эмхи зургаанууд, организацинууд, предприятинууд документнүүдые хадагалха болзорой үнгэрөөшые хаань, саг үргэлжэ хадагалха, буулгабарыень абаха зорилготойгоор архивай зургаанай гү, али эмхи зургаанай баталтар документнүүдые үгы хэхэ ёһогүй.

Буряад Республикын архивай гүрэнэй бэшэ хувиин документнүүдэй эзэд Буряад Республикын архивай зургаанууд болон эмхи зургаануудтай зүбшэнгүй документнүүдые үгы хэхэ ёһогүй байдаг.

СТАТЬЯ 20. Буряад Республикын архивай жасын документнүүдые саг үргэлжэ хадагалха тухай

Буряад Республикын архивай жасын гүрэнэй хувиин документнүүдые саг үргэлжэ хадагалха хэрэгы бэелүүлдэг гэбэл:

- Буряад Республикын национальна архив (Буряад

Республикын гүрэнэй засагай, прокуратурын зургаануудай, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай, Буряад Республикын гүрэнэй зөөридэ оруулагдаһан эмхи зургаанууд, организацинууд болон предприятинуудай, нютагай зөөрин, республикын газар дээрэ эмхи зургаанууд, организацинууд болон предприятинуудай федеральна зөөрин архивай документнүүдые, архивай жасые хадагалха хэрэг, урдань хадагалхаар абтаһан архивай жасанууд ба архивай документнүүд);

- гүрэнэй музейнүүд, библиотекэнүүд, эрдэм-шэнжэлгын эмхи зургаануудай гар бэшгэй жасанууд (тогтоогдомол гуримаар Буряад Республикын гүрэнэй зөөри болохо ороһон юридическэ ба бусад хүнүүдэй архивай жасанууд ба архивай документнүүдые, мүн урдань хадагалгаар абтаһан архивай жасанууд ба архивай документнүүдые хадагалха хэрэг);

- Буряад Республикын архивай жасын гүрэнэй бэшэ хувиин документнүүдэй эзэд нэгэдэлнүүд, эмхи зургаанууд, организацинууд болон предприятинуудай иимэ зорилгоор байгуулагдаһан архивуудта тэдэниие саг үргэлжэ хадагалха хэрэгы хангадаг.

СТАТЬЯ 21. Буряад Республикын Архивай жасын документнүүдые саг зуура соо хадагалалга

Саг үргэлжын хадагаламжада дамжуулагдан үгтэтэрнь, Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдые саг зуура соо хадагадаг гэбэл:

- нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаануудай районно, хотын архивай талгаууд;

- Буряад Республикын гүрэнэй засагай болон прокуратурын зургаанууд, нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаанууд, албан зургаанууд, эмхинүүд болон предприятинууд бич болгоһон албан зургаанайнгаа архивуудта.

Документнүүдэй хэды шэнээн соо хадагалагдаха байһаниинь Буряад Республикын Архивай жаса тухай Гуримаар тодорхойлогдодог.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаануудай, албан зургаануудай, эмхинүүдэй, предприятинуудай үгы болгодоходонь гү, али хубилгагдахадань, үгышье наа, эдэ албан зургаануудай, эмхи болон предприятинуудай зөөри эдлэлгын янза түхэдэй ондоо болоходонь, эдэнэрэй ажал ябуулгын ашаар бич болгоһон архивай документнүүд тус эмхинүүдэй уг залгаламжалагшадта гүрэнэй гү, али муниципальна зөөри байһан зэцдаа эмхи гуримтайгаар дамжуулагдадаг, хэрбээ уг залгаламжалагшадтай үгы байгаа наань, Буряад Республикын архивай албан зургаануудта гүрэнэй хадагаламжада үгтэдэг.

Документнүүдые бүтэн байлхаа зорилготойгоор ба эдэнэй саашадаа хаана хадагалагдаха тухай асуудал шийдэхын, хэрэгүүдые дамжуулгын тулада бич болгодоһон комиссинуудта Буряад Республикын Архивуудай болон архивуудай албан зургаануудай хэрэгүүдэй талаар комитедэй түлөөлэгшэд оруулагдадаг.

Архивай жасын гүрэнэй хубийн районно, хотын архивуудта, саг зуура хадагаламжын болзор Буряад Республикын Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедэй, Национальна архивай болон нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаануудай хоорондо баталагдаһан хэлсээгээр тодорхойлогдодог.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн гүрэнэй болон албан зургаануудай архивуудта саг зуура гү, али саг үргэлжэ хадагалалга, гүрэнэй архивуудта саг үргэлжын хадагаламжада дамжуулга Россин Гүрэнэй архивай албанда, Буряад Республикын архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедтэ тодорхойлогдодог.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй бэшэ хубийн саг зуурын, тэрэ тоодо депозитарна хадагаламжада дамжуулгын гурим болон ёһонууд документнүүдэй эзэдэй, архивай албан зургаануудай, гүрэнэй музейнүүдэй болон библиотекэнүүдэй хоорондо баталагдаһан хэлсээнүүдээр (договорнуудаар) тодорхойлогдодог.

СТАТЬЯ 22. Архивуудые бүридхэлгэ

Буряад Республикын гүрэнэй засагай болон прокуратурын, нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаануудай, гүрэнэй муниципальна албан зургаануудай, эмхинүүдэй болон предприятинуудай ажал ябуулгын ашаар бич болгоһон гү, али архивай тус албан зургаануудай худалдажа абаһан, гүрэнэй бэшэ албан зургаанууднаа, эмхинүүднээ, предприятинууднаа болон эрхэтэднээ дамжуулагдаһан документнүүдээр Буряад Республикын Архивай албан зургаанууд бүридхэгдэдэг.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдэй саг зуура соо хадагалалгын эгээл хүүлшын болзорой дууһахадань, эмхи гуримтайгаар, таарамжатай эрдэмэй-справочна аппараттайгаар Буряад Республикын гүрэнэй

архивуудта саг үргэлжын хадагаламжада дамжуулагдадаг. Документнүүдые саг үргэлжын хадагаламжада бэлдэхэ, дамжуулха хүдэлмэридэ, тэдээнине шэнжэлэгдэ, зөөлгэдэ документнүүдээ тушаажа байһан гүрэнэй засагай зургаануудай, прокуратурын, гүрэнэй албан зургаануудай, эмхинүүдэй, предприятинуудай мүнгэн гаргалагдадаг.

Гүрэнэй музейнүүдые болон библиотекэнүүдые, мүн ниитын, шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүд болоод эмхинүүдэй, хубийн архивуудые Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн бодото документнүүдээр бүридхэлгэ хоригдодог.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй бэшэ хубийн худалдаха эрхэ Буряад Республикын Правительствоада олгогдодог.

СТАТЬЯ 23. Буряад Республикын Архивай жасын документнүүдые гүрэнэй талаһаа бүридхэлгэ абалга

Буряад Республикын архивай жасын гүрэнэй болон гүрэнэй бэшэ хубийнуудай документнүүд гүрэнэй зүгһөө заабол бүридхэгдэдэг.

Россин гүрэнэй архивай албанай зоёһон дүримүүдтэй тааралдуулагдан, Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедтэ Буряад Республикын Архивуудай жасын документнүүдые гүрэнэй зүгһөө бүридхэлгын гурим тогтоогдодог.

Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедтэ, архивай албан зургаануудта, гүрэнэй музейнүүдтэ, болон библиотекэнүүдтэ, албан зургаануудта жасануудайнгаа, сутлуулбаринуудайнгаа, хадагаламжада байһан хэрэгүүд бүхэнэйнгөө талаар бүридхэлгэ абтадаг.

Тушаалтад, Буряад Республикын гүрэнэй засагай, прокуратурын, нютагай өөһэдэгдөө хүтэлбэрлгын зургаанууд, албан зургаанууд, эмхинүүд, предприятинууд Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдые бүридхэлгэ абаха талаар мэдээнүүдые тогтоогдоһон гуримаар дүрэнээр, үнэн зүбөөр, саг соонь үгэлгын түлөө харюусалгатай байдаг.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй бэшэ хубийн документнүүдэй эзэд Буряад Республикын Архивай зургаануудай болоод албан зургаануудай эрилтээр, мүн эзэнэйнь гү, али хадагалагдадаг газарайнь хубилхада, гүрэнэй бүридхэлгэ абхуулаа зорилготойгоор өөрынгөө жасанууд болоод документнүүд тухайгаа мэдэсэнүүдые үгэдэг.

СТАТЬЯ 24. Архивай документнүүдые хэрэглэлгэ

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүд болон тэдэндэ хабаатай справочниүүд бүхы юридическэ болон физическэ нюурнуудта үгтэдэг.

Россин Гүрэнэй архивай албанай зоёһон дүримүүдтэй тааралдуулагдан, Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедтэ Буряад Республикын архивуудай албан зургаануудта архивай документнүүдые хэрэглэлгын гурим тогтоодог.

Гүйсэдэхы засагай зургаануудта, прокуратурада, гүрэнэй албан зургаануудта, эмхинүүдтэ, предприятинуудта саг зуурын хадагаламжада байһан Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдые хэрэглэлгын гурим Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедтэй хэлсэжэ, хотонуудай болон районнуудай захиргаануудай архивуудта тодорхойлогдодог.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй бэшэ хубийн архивай документнүүд эзэнэйнь лэ зүбшөөлөөр хэрэглэгдэдэг.

Архивай документнүүдэй копинуудые олзын хэрэг эрхилхэ зорилготой зондо үгэхэдөө, гүрэнэй архивууд лицензионно договорнуудые баталха эрхэтэй байдаг.

Лицензионно договорнуудые баталалгын гурим Буряад Республикын Правительство тогтоодог.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн гүрэнэй болон хууляар хамгаалагдадаг бусад нюусануудтай документнүүдые хэрэглэлгэ бич болгодоһонойнь удаа 30

жэл үнгэрһэн хойно зүбшөөгдэдэг. Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедтэ Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдые саг зуура соо хадагадаг гэбэл:

Россин Федерацийн Хуулинуудтай болоод Хуулитай зохилдуулан, нюусаар хадагалалга болзоройнь хүсэхэй, нюуса шэнжээ амар Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдые нюуса бэлгэ болгохо Буряад Республикын архивай албан зургаанууд гүрэнэй музейнүүдтэ болон библиотекэнүүдтэ, архивуудта үнгэргэгдэдэг.

Бич болгоһоор 30 жэл бологорнь нюуса шэнжээ алдагдахада, Буряад Республикын гүйсэлгэ засагай зургаануудай зүбшөөлөөр Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн мэдээнүүдтэй документнүүдые харюусалга бэлдүүлэгдэдэг.

Эрхэтэдэй хубийн ажабайдал тухай мэдээнүүд (бээ махабадай байдал, гэр бүлын, эхэнэр, хоорондын харилсаанууд, зөөри зөөшын тухай), мүн тэдэнэрэй ажабайдалда ушаруулмаар, гэр байрын аюулгүйд баймаар архивай документнүүдые хэрэглэх хууляар ондоо аргануудтай хараалагдагүй, документын бич болгоһоор 75 жэлэй болзортой хоригдодог. Энэ болзорһоо урьд документнүүдые хэрэглэхы эзэнийнь өөрөө баран хойнонь - уг залгаламжаагшын зүбшөөр.

Буряад Республикын гүрэнэй архивуудта албан зургаануудай архивуудта, эмхинүүдтэ, предприятинуудта хадагалагдажа байһан үнэмшэлгэтэй документнүүдэй копинуудые буулгабаринуудые эрхэтэд, албан зургаанууд эмхинүүд, мүн ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүд ба эмхинүүд абаха эрхэтэй байдаг.

Архивай документнүүдые хэрэглэгшэд тэдэнэй зүбөөр хэрэглэлгын болон бүтэн байлгын тогтоогдоһон гуримай ёһоор харюусалгатай байдаг.

Архивуудай хэрэгүүдые болон архивай зургаануудые эрхилэлгын зургаанууд шийдхэбэринүүдые буруушан, архивай документнүүдые хэрэглэгшэд архивай эрхилэлгын дээдэ зиндаагай зургаанда гүйсэлгэ ханддаг.

СТАТЬЯ 25. Буряад Республикын архивай документнүүдые болон тэдэнэй копинуудые Буряад Республикаһаа гадаада руу абадаг

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн архивай документнүүдые болон бэшэ хубийн үнэтэй шухаг документнүүдые Буряад Республикаһаа гаргалга тус статьягай 2-догдсоо хабаалагдаһан ушарнууднаа гадна харюусалга хэрэгтэй.

Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдые болон гүрэнэй бэшэ илангая үнэтэй шухаг документнүүдые Буряад Республикын хуулинуудтай тааралдуулан, Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Архивуудай хэрэгүүдэй талаар комитедтэ Буряад Республикаһаа гаргахы зүбшөөдэг.

Буряад Республикаһаа газар тээшнэ Буряад Республика руу архивай документнүүдэй копинуудые (бодото гээд тоолон), мүн тэдэнэй буулгабаринуудые, тэрэ тоодо худалдан абаһан наймаанай, бэлгэ үгэлгын гү, али зөөри эрхэтэнэй-хуулига бусад ябуулгануудые хубийн ашаар бич болгоһон документнүүдые хубийн хизаарлалтагүйгөөр гаргажа болодог. Бич болохогүй архивай документнүүдые гаргахы хоригдодог.

ХУБИ VI.

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРХИВАЙ ЖАСА БОЛОН АРХИВУУД ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИН ХАЗАГАЙРУУЛНАН ТҮЛӨӨ ХАРЮУСАЛГА

СТАТЬЯ 26. "Буряад Республикын Архивна жаса болон архивууд тухай" Буряад Республикын хуули хазагайруулһанай түлөө харюусалга

Россин Федерацийн Хуулинуудаар хараалагдаһан гуримууд болон ёһонууднаа уламжалан, тус Хуули хазагайруулһан тушаалтад болон эрхэтэд уловоно, зархиргаанай ба бусад харюусалгада хабаадуулагдадаг гэбэл:

- Буряад Республикын Архивай жасын гүрэнэй хубийн документнүүдые бүтэн байлга хангаха талаар тогтоогдоһон гурим болон эрилтэнүүдые дүүргэггүй наа;
- архивай документнүүдые хууутаа, гутаагаа, нюутаа, эзэн бусаар хадагалаа, хуули бусаар усадхаа наа;
- архивай документнүүдые хуули бусаар худалдаа, худалдажа абаа, бэлгэлээ, Буряад Республикаһаа гаргаа наа.

Буряад Республикын харьяата газар ажаһуудаг хариин эрхэтэд болон эрхэтэн бич тус Хуули хазагайруулаа наа, Буряад Республик эрхэтэдтэй адъяар харюусалгада хабаадуулагдаг. Уловоно, захиргаанай болон бусад харюусалга хабаадуулгын гурим Россин Федерацийн Хуулинуудаар тодорхойлогдодог.

ХУБИ VII.

ГҮРЭНҮҮД ХООРОНДЫН ХАРИЛСАА ХОЛБООН

СТАТЬЯ 27. Архивай хэрэгэй талаар уласхоорондын харилсаа холбоон

Буряад Республикын архивай зургаанууд болон

албан зургаанууд, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүд болон эмхинүүд, мүн архивай документнүүдэй эзэд-эрхэтэд архивай хэрэгэй талаар уласхоорондын

харилсаа холбоондо, архивуудай асуудалга талаар уласхоорондын зүблөөнүүдтэ конференциүүдтэ хабаадалсадаг.

Буряад Республикын Президент **Л. В. ПОТАПОВ**
Улаан-Үдэ хот.
1995 оной сентябрийн 6.

Алдарты Тимофей Нимбуев байгалай эрьедэ

Намайе далайда гарахадан гүт? гэжэ шэнэ танилдаа гээб. Онгосын хэлбэлзэхэдэ, шэнэ эрьехэ, хүлшинэ эрхэгүй гү? гэжэ шэнэ асууба. Шэнэ намарже үзөөгүйб, шэнэ соо ябахал ёһотойб.

гээб. -Далайда "намарна" гэжэ хэлээ хаа, зондо наада барюулхат. Далай соогуур гансал ябадаг юм бишибы даа. Онгосын хабанай саана унаа хаа, тамаржа шадахашье хаа, шэнгэхэт. Далайе шалбааг гэжэ ханаа гүт? гэжэ

шэнэ танилни бүри номножо эхилбэ. Иимэрхүүгээр Байгалай эрьедэ ажаһуугшадай байдалай онсо зүйлнүүдтэй танилсажа эхилхэн би түрүүшын үдэшэ "петухдалсаха" эрхэдэ хүртэбэб.

"ПЕТУХ"

Ауниндөө далайда галайшахаяа гаргашадые гургуушадахаа хэргылхэ далайгоой эрьедэрэһээ өөрсэ дохёо тэмдэг үгэдэг петух гэжэ нэрлэдэг юм. Эрэ тахиягай донгодог эрэгтэсүүлэн тиигэжэ болоо. Хүүеэтэй далайн хүхэ тэнгэрийн майхан түүдэгхэ табижа, "шараяа дараха" загаһаяа үсөөхнөөр асардаг байжа болоо. Минии таниднууд эрьедэ гаргагдан далайн томо онгосо (бот гэжэ нэрлэнэ) доро гал түлээд үнэһэн соонь хартаабха булаад, энэ тортог болоһон хүнэг соо сай шанажа, даббалхан загаһа, үгэрсэтэйгөөр катуу хараяа шэмэжэ найрлана. Минии ерэхы тэмдэглэбэ гээшэ. Замдаа эсэхэндээ гү, али архиһаа манарһанаа гү аяншархаад, асарһан дэбисхэртэн орожо, хүдэһэн дахаарнь хушаад хэбтэбэб. Сэлмэг хүни. Тунгалаг агаар. Хэээ хээээнэйхиһээ дүтэ шэнгээр мүшэдэй ялалзахые хараһаар хэбтэтэрээ хурхиршабаб. -Эй, бодыш. Даха сооһоо ганса хамаршни бултайжа байнал! - гэжэ хаанаһаашьб ерэхэн Иван намайе хэрюулбэ. Үбгэн далайн хүүеэндэ бүүбэйлүүлэн гансааран бүхэшгөөр лэ унтаһан байгаа хаб. Холоһоо хүдэлгүүртэ онгосо хүршэгэнхөөр, долги зура сохин манда дүтэлнэ. Тэрэн дээрэхээ юу хээнэ, хүдэлгүүрыень абажа, машинадаа тээбэ. Бултадаа

байдалай тохёолдобошье, хамтынгаа ажахы хуушан зангаарнь үлөөжэ шадаһандаа зонинь баяртай, үшөө һайн сагай тэхэрихэ байһанда найдана. Гэбэшье ажахынгаа олзо омогой бага хадань колхознигуудай салин хүлһэн хаанаһаа эхэ байхаб даа? Тамхияа аһааха зуруушбегүй болоһон шадалгүйшүүлынь һүнигдөө далайда гүлмэ табижа, "шараяа дараха" загаһаяа үсөөхнөөр асардаг байжа болоо. Минии таниднууд эрьедэ гаргагдан далайн томо онгосо (бот гэжэ нэрлэнэ) доро гал түлээд үнэһэн соонь хартаабха булаад, энэ тортог болоһон хүнэг соо сай шанажа, даббалхан загаһа, үгэрсэтэйгөөр катуу хараяа шэмэжэ найрлана. Минии ерэхы тэмдэглэбэ гээшэ. Замдаа эсэхэндээ гү, али архиһаа манарһанаа гү аяншархаад, асарһан дэбисхэртэн орожо, хүдэһэн дахаарнь хушаад хэбтэбэб. Сэлмэг хүни. Тунгалаг агаар. Хэээ хээээнэйхиһээ дүтэ шэнгээр мүшэдэй ялалзахые хараһаар хэбтэтэрээ хурхиршабаб. -Эй, бодыш. Даха сооһоо ганса хамаршни бултайжа байнал! - гэжэ хаанаһаашьб ерэхэн Иван намайе хэрюулбэ. Үбгэн далайн хүүеэндэ бүүбэйлүүлэн гансааран бүхэшгөөр лэ унтаһан байгаа хаб. Холоһоо хүдэлгүүртэ онгосо хүршэгэнхөөр, долги зура сохин манда дүтэлнэ. Тэрэн дээрэхээ юу хээнэ, хүдэлгүүрыень абажа, машинадаа тээбэ. Бултадаа

онгосоёо жүдхэжэ, эрье дээрэ гаргабабди. -Юундэ намайе гансаарайм орхижорхёо зомта? - гэжэ хожомын дүү басаганһаань асуухадамни: -Аханарайнгаа ябаһан хойно даараад, галаа заһаад, сайн уһа абаха гэжэ ябатараа харанхыда халтиржа, уһа руу унашооб. Танай дороһоо хуурай хубсаһа абажа үмдэхэ гэхэн аад, аятайгаар унтажа байхадатнай зүрхэ алдаад, гэртээ ябашооб, - гэжэ хэлээ һэн. Загаһашадай ажабайдалда хамааралсажа, "петухшалжа", нажарай дулаанда Байгалай эрьедэ хоноһон түрүүшымни һүни иигэжэ үнгэрөө һэн.

ГАЛ АҢАДАГ УһАН

- Юундэ Хуурай (Сухая) горхон гэжэ нэрлэгдээ юм? Али зундаа хаташадаг юм гү? - гэжэ Василиһаа асуубаб. Энэл горхоной нэрээр Сухая гэжэ тус нуурин нэрлэгдэһэн байдаг. -Хорёод хүрэхэгүй модной газарта эхининь оршодогшые хаа, нэгэтэшые хатадаггүй, уһа ехэтэй горхон юм, би таниие абаашажа харууһууб, - гэжэ, Василий "хуягта хүлэг" "Запорожецтоо" хуулаба. Хүрэхэ ошомсоороо: - Байгалда шудхадаг 333 горхонуудай эгээлсэбэрынэ энэ байха. Уһыень уу, - гэжэ, өөрөө түрүүлэн уусагаана, хүйтэн уһаарнь нюур, хүзүүгээ сүршэн таашаана. Мүлирһэн шулуун дэбисхэртэй, мэлигэн хара уһатай, түргэн урасхалтай хадын горхон харьялан урдана. Үбдэгсөө гүнзэгй, яһала үргэн. Тиимэхээ эхининь дүтэ гэжэ этигэхээр бэшэ. Замдань нууриг тосхойной үгы хада ямар нэгэн хорото зүйлөөр бээрлагдаха үндэһенинь үгы. Ёһотойл эхэ байгааалимнай аршаан түгэс уһан урдажа байна ха юм. Тэндэхээ бэгшанарай амаралтын "Байкальские волны" бааза хүрэхэ эрэхэбди. 90 метр дороһоо хүсэтэйгөөр харьялан, соргоор гараһан халуун уһа "хазаарлажа", фонтан хэгдэнхэй. Эндэ эрэгшэд тэрэн доро бээс сохюулна, угаана. Уһанинь үжэнхэй үндэгэнэй үнэртэй, зөөлхэн. Газар дээгүүр нилээд холо татагдан сорго соогуур ябажа, бүлээн болотороо хүрэхэн уһаар эхэнэрүүд жэжэ божо хубсаһаяа угаана. Мылэшьбегүйгөөр хубсаһанай хирэ бэлэхэнээр гаргадаг онсо шэнжэтэй уһан байна. - Уһанай дүрэхые хараа һэн гүш? - гэжэ Василий Валерьянович намһаа асуугаад, харюушые хүлээнгүй, тэрэ соргын амһарта зажигалкайа дүтэлүүлээд сахижархиба. Тэрэ уһанһаань улаан дүлэн соробхилоод, одоо ехээр намайе гайхуулба. Эхэ нютагайнгаа жэнхэни һайхан байгааалие Василий Валерьяновичай сэгнэжэ шададаг, тэрэндэ үнэн зүрхэнһөө дурладаг хүн байһаниинь хоёрэлдэхэ бүхэндэмни улам элирнэ. Минии гайхаха бүри сэдхэлдээ бүрил хүхинэ хэбэртэй. **ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: ДОХЁОШОДОЙ ТҮҮДЭГХЭН; Байгалай омоли аймтатай.** Авторай фото. (Үргэлжэлэлэнь хожом гараха).

Хүршэ Монголой уласта ОНСО БЭЛИГТЭЙ ДУУШАН

Монгол эстрадын адаршажа эхилхэн дуушан Саран Туяагай (Сараа гээд нюуса нэрэтэй) концерт эндэ һая Улаан-Баатарай соёлой түбэй ордон соо үнгэртэгдэбэ. Биледэй хэды үнэтэйшые хаа (4700 түгриг гү, али 10 доллар), нислэээй эгээн томо хараглын зал бэлигтэй дуушанай концерт хараха дуратайшуулые багтаажа шадабагүй. Сараа Сингапурта бэшэгдэһэн ба гаргагданан компакт-дискынгээ баяр ёһололой концерт харуулжа, онсо бэлигтэй, хэндэшье адли бэшэ өөрын түхэл маягтай дуушан байһанаа дахяад гэршэлбэ. Билет бүхэндэ компакт-дискһээ гадна, дуушанай фото-зураг хабсаргаданхай байгаа. Сараа алба хаагшадай бүлэдэ түрэхэн. Эхэнэ-яхад, эсэгэнэ - монгол. Багаһаа хойшо дуулаха дуратай. 1989 онһоо - мэргэжэлтэ дуушан. Мүнөө тэрэ искусствын болон соёлой институтта гурбадахи курсада нурана. Сараагай түрүүшын амжалта - Алма-Атада үнгэртэгдэһэн Азийн эстрадын залуу дуушадан уласхоорондын конкурсоод эхэ шагнал - "Гран-при". Мүнөө энэ бэлигтэй дуушание Хитадта, Сингапурта, Гонконгдо, Яхадта һайн мэдэхэ болонхой. **ШЭНЭ ФИЛЬМ БУУЛАГАДАБА.** Монголдэ жэл соо 365 нарата үдэрэй байбашье, кино буулгадаг бүлэг гансал кинооператорайнгаа түрэхэн үдэртэл амардаг гэхэн шог зугаа дэлгэрдэг болонхой. Ушар юуб гэхэдэ, мүнөө Монголой үргэн нэлэнхы тала дайдаар нэгэ доро хэдэн фильмүүдэй буулгабары хэгдэжэ, уһанан малгайгад абаха сүлөөгүй хүдэлхэ саг хүрэхэ эрээд байна. Мэдээжэ режиссёр Ж и г ж и д с у р э н э й хүтэлбэрийдэг бүлэг Үбэр-Хангайн аймагай үзэсхэлэн һайхан дэбисхэрдээр уран һайханай фильм буулгана. Уни холын сагта байгааалин энэ гоё һайхан буланда ороной ёһотойл патриот, арад зоной ударидагша Намнансүрэн ажаһууһан түүхэтэй. Тэрэ ерээдүй кинофильмын гол герой болоно. Нютагай зон, аймагай захиргаан, бусадышые холо ойрын регионуудта ажаһуугшада фильм буулгалгада мүнгэнэй талаар туһаламжа хүргэнэ. **Монголой кинематографистнуудые харин оронуудай фирменүүд дэмжэдэг байна.** Жэшээбэл, залуу режиссёр Уранчимэгэй "Тэнгэрийн зон" гэхэн философско удхагай фильм буулгахадань, Японой "Эн-эйч-кей" гэхэн компани тэрэндэ нилээд ехэ туһаламжа үзүүдээ. 1992 ондо Берлиндэ үнгэртэгдэһэн уласхоорондын кинофестивальда Уранчимэгэй "Аргамар" гэжэ түрүүшын фильм "Азийн оронуудай эгээн эрхим фильм" гэхэн шаңда хүртэһэн байха юм. Энэ фильмыень дээрэ дурсагдагша япон фирме худалдажа абаа гэжэ тэмдэглэтэй. Мүн лэ залуу режиссёр Жумдан Француз компанинуудай финансово-техническэ дэмжэлгээр "Эндүү" гэхэн һонирхолтой фильм буулгаа. Тус фильм Францида, Голландида, Швецидэ үнгэртэгдэһэн фестивальнуудта амжалта туйлаһан байна. Аха үсын кинематографистнууд мүн лэ шэнэ үсын эрилгэдэ харюусама фильмүүдые буулгаха гэжэ оролдоно. Жэшээбэл, кинорежиссёр Сумхуу наркобизнектэй тэмсэл тухай детектив буулгажа эхилээ. Бэлигтэй режиссёр Бунтар "Мэргэн буудагша" гэхэн лентэ дээрэ хүдэлжэ байна. (ИТАР-ТАСС).

Чингис хаан тухай Табигтай тайлбарч талч

(Үргэлжлэл. Эхинийн сентябриин 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 22, 26, 27, октябриин 3, 4-нэй дугаарнуудта)

СЭНГҮМ— Хэрээдэй Ван (Тоорил) хаанай ганса хүүбүүн бэлэй. Багаһаа хойшо эрхээр, дуран соогоо үндыһэн ушарһаань, тэрэниие Нялха Сэнгүм гэдэг байгаа. Хамаг Монголой хаан шэрээдэ һанаалархагшадтай нэгэн байһан ушарһаа Сэнгүм Чингисэй эблэшгүй дайсан байһан юм.

Тэмүүжинэй хамаг Монголой хаанда үргэмжэлэгдэхэнэй һүүлхэнээр Жамуха ехэ сэрэг суглуулжа, Тэмүүжинтэй дайлагдахыа зорибо. Тэмүүжин Ван хаанда элшэ эльгэжэ, Ван хаан сэрэгээрээ ержэ ниилэбэ. Ван хаанай манлай сэрэгыг Сэнгүм Жаха-Гамбу, Билгэ бэхи гурбан захиржа ябаба.

1202 ондо Чингис хаан Ван хаан хоёрой Найманай Хүүдэй Буйруг хаантай байлдаад, бусажа ябахадань. Найманай жанжин Хөгсэү Сабраг Байдраг бэлхэртэ сэрэг татаад, хүлээжэ байба. Гэбэшье хүнидөө Ван хаан сэрэгээ абажа зугадан, Хара сүүл өөдэ шэглэн ябашаба.

Ван хаанай зугадаһы мэдэхэдэ, Чингис сэрэгээ хүдэлэн, Саарь хээрэдэ хүржэ ошобо. Хөгсэү Сабраг Ван хаанай хойноһоо нэхэжэ, Сэнгүмэй эхэнэр, хүүхэдые, арад иргэниие буляба. Улаан Хутагта Сэнгүм байлдахадаа, моринойнгоо гуяые харбуулжа, дайсагта абтаха боложо байхадань, Чингис дүрбэн хүлэг баатарай ябуулан абаржа, арад иргэниие, эхэнэр, хүүхэдыень булгынь бусажа үгэбэ.

Тиыхэдэнь Ван хаан Тэмүүжиниие хүүбүүмни гэжэ, Сэнгүмэй аха болгоһон байна. Түрэлдээрээ дабхар түрэл болоё гэжэ Чингис хаан бодоод, Зүчидэ Сэнгүмэй дүү Чаур бэхиие гуйхадань, Сэнгүмэй хүүбүүн Тусахад Хожин-бэхиие андалдажа үгэе гэжэ хэлэхэдэнь, Сэнгүм иигэжэ үгэлбэ:

— "Бидэнэй ураг эдээндэ ошобол, Үрэндэ нуугаад, хоймор харан байха. Эдэнэй ураг бидэндэ ерэбэл, хоймортоо нуужа, үүдэ харан байха", - гэбэ. Тэрэ үгэдэнь, Чингис хаан Ван хаан, Нялха Сэнгүм гэгшэдэ дотороо дураггүй болоһон байна. Гахай жэлэй хабар Жамуха, Алтан, Хучар, Хартагидай, Өвөгжин, Ноёхон, Сэхээдэй, Тоорил, Хачнунбэхи гэгшэд Чингистэ эсэргүү тэмсэл зохёожо, Нялха Сэнгүмие идхажа, өөрынгөө талада оруулба.

Тиыхэдэ Ван хаанай сэрэг хүдэлжэ, Муу үндэрэй хярада Чингисэй сэрэгтэй байлдаахэбэ. Энэ тулалдаанда Сэнгүм эсэргүүн зүбшөөлгүйгөөр довтолон орожо, улаан хасараа харбуулан унаба. Тиыхэдэнь Ван хаан хэлэбэ: "Хүүбүүмни ядаржа бачна. Хвбүүемни доголгонгүй асаратгы!" - иигэжэ үгэлөөд, байлдаанай газарһаа бусаа бэлэй.

Чингис хаан Түнхлэг горхоной зүүн талада буужа, Архай Хасар Сүхэхэй-Жэун хоёрые элшэ болгон, Ван хаан, Сэнгүм гэгшэдэ эльгэбэ. Тиыхэдэ Чингис Хаан Сэнгүмдэ иигэжэ дуулгаба: "Би эсэргүүн дэгэлтэй түрһэн хүүбүүн нэм. Ши нүсэргэн түрһэн хүүбүүнши. Хаан эсэргүүн бидэ хоёрые нэгэн адли харахадань, ши атаархан, намайе үдүүлээш. Хаан эсэргүүн зүрхыень зобоонгүй, үглөө үдэшэ орожо, гаража, сэдхэлыень хэргэжэ яба. Ши үжнэхэй сэдхэлээ үлүүдэ табингүй, хаан эсэргүүн амиды байтар, хаан болохо гэжэ эсэргүүн сэдхэл зобоохоёо боли" - гэжэ элшэнүүдые эльгэбэ.

Гэбэшье Сэнгүм Чингисэй үгые тоонгүй, сэрэг татажа, байлдахаа мордобо. Ван хаанай сэрэгтэй Жэжээр үндэрэй Жэр хабсагайда алтан хана бодхоожо, хуримлажа байхада, Чингисэй сэрэг тэдээниие хүнидөө уулын нахидаар бүхэлэн, гурбан үдэр, гурбан хүни байлдажа, гурбадахи үдэртөө Ван хаанай сэрэг диилдэбэ. Ван хаан, Сэнгүм хоёр зугадан тэрбедэһэн байгаа.

Тэдэ хоёр зугадан гаража, Тидиг хахалын Нэгүн усан гэдэг газарта хүржэ, тэндэ Ван хаан наймаанай харуулшадта алуулба. Тиыхэдэнь Сэнгүм зугадан гаража, Тангуудай Цэл хотые дайран, Бүлүнхиртэ хүржэ, дээрмэ хэжэ байһанаа, намнуулба. Тиыхэдэ баруун орондо ошожо, Хотон, Калигартта хүржэ, Гүсэн Хиргисманай газарта нуужа байтараа, Харачи аймагай түрүү Хэрэлч Хар гэгшэдэ алагдаа гэдэг.

СЭСЭШҮҮЛЭЙ ЗУБЛАА - Чингис хаан хэдышь өөрынгөө гүрэн түрын дотоодо, гадаада байдалые аласай холын хараа бодолтойгоор ябуулжа байбашье, хэнэйшь, хэдыдэшь хүржэ шадаагүй үндэр амжалтада хүрһэн болобошье, ондоо хүнүүдэй ханал бодол, зүбшэл заабари ехээр хүндэлжэ, анхаран абадаг хүн байгаа.

Ехэ хаанда өөрынгөө бодол ханалнууды тэрэнэй ойро дүтын хүнүүдэй элэрхэйдэг байхаһаа гадна, гадаада оронууд тухай асуудалнуудаар тэрэ үеын ехэ ухаатание зорюута урижа ерүүлээд, хөөрөөнь шагнадаг байһан юм.

Энэ хадаа нэгэ талаһаа өөрынгөө бодожо байһан зүйлнүүдэй хэр зэргэ оношотой, зүб байһы дабхар

шалгаха, нүгөө талаһаа, ухаалан бодоогүй, орхигдоһон, мартагдаһан зүйлнүүдые нэмэжэ, дахинаа ухаалан бодохо зорилготой байна.

Хэдыдэ шэнэ хаание хунгаха, бусадтай байлдаха эб найрамдал тогтоохо гэхэ мэтын стратегиин томо асуудалнуудые ехэ хуралдаа зарлажа, шиидхэдэг байһан болобошье, тактикийн болон үдэр бүрийн шухала асуудалнуудые сэсэшүүдэй зүблэлөөр, хамтын бодолоор шиидхэдэг байгаа.

Ехэ хаанай дэргэдэхи хунгамал дээдэ ухаатан мэргэдые бүридүүлхын тула байгуулагдаһан хаанай дэргэдэхи байгуулгые сэсэшүүдэй зүблэл гэжэ нэрлэдэг байгаа.

ТАЙЧИР— Тайчир болбол Жамухын дүү, жадаран обогтон бэлэй.

Жамуха Тэмүүжинтэй Хорхоног Жубурта зэргэлэн нуугаад, таһаран ошоһонһоо хойшо, тэрээнтэй тэмсэн дайлагдаха шалтагаан бэдэржэ, хүлээжэ ядан нуудаг хэн.

Тиыхэдэ байтарнь, Жамухын дүү Тайчир Жалама уулын үбэртэй Улгы булагта нотаглажа байхадаа, Саарь хээртэ нотаглажа байһан Чингисэй харьяата хүн болохо Жалайр обогтоной Жүчи-Дармалын адууе дээрмэдэн намнаба.

Жүчи-Дармалын нүхэд адуугаа нэхэн, хулгайшание эрьюулхэхээ зүрхэ алдажа, таһаран үлэбэ. Харин Жүчи-Дармала өөрөө нэхэн намнажа, хүнийн гэрлээр адуунайнгаа захада хүрөөд, моринойнгоо элһэн дээрэ хэбтэжэ, ойртон ошоод, Тайчирай нюргые хуха харбажа алаад, адуугаа эрьюулэн, абажа ошобо.

Энэ ябадал Чингисэй урдаһаа сэрэглэн мордоходо, Жамухада хэрэгтэй шалтаг боложо үгэһэн байна. Жамуха Чингис хоёрой Далан Балжуудта хэһэн тулалдаан түүхэдэ "Арбан гурбан хүрээнтэй байлдаан" гэжэ нэрээр үлһэн юм. Энэ байлдаан 1190 ондо болоһон байна.

ТАРГУДАЙ ХИРИЛТУГ— Таргудай Хирилтуг болбол Түтүгэн хиртэ болон Амбагай хаанай хүүбүүн болно. Тэрэ XII-XIII зуунай үедэ Хэрлэн гол шадар нютаглажа байһан тайчуудай ударидагша бэлэй. Есүүхэй баатарай наһа бараһанай һүүлээр сугтаа нүүдэл хэжэ байһан Таргудай Хирилтуг тайчуудаа дахуулаад, Үүлэн эхые хүүгэдтэйн орхин, Онон мүрэн руу зөөбэ. Хонхотанай Чирха үбгэн нүүгшэдэй ошожо ябахыда, Түтүгэн хиртэ хэлэбэ:

Сээл мүрэнэй уһан таһарба, Сэгээн шулуун гантан шуураба.

Тиыхэдэнь Чирха үбгэниие "ши юу идхажа байнабши?" гээд, нюрга уруунь араһаань хадхан, шархатууһан байна.

Уданшьегүй Есүүхэй үншэн хүүбүүдэй тамир тэнхээ орожо, эрын наһа хүсэхэ хирэдэнь, тайчуудай Таргудай Хирилтуг шэлдэг нүхэдөө ударидажа:

Хулхияа гуужуулжа, Шүлһээ сэбэрлэе,

гээд довтолон оробо. Тэмүүжин зугадажа үрдиһэн байбашье, һүүдэ тэдээндэ баригдаһан юм. Тэмүүжиниие Таргудай Хирилтуг улас иргэндэ хүсөөрөө абаашажа, гартань гава, хүзүүндэнь дүнгэ зүүлгэжэ, айл бүхэндэ нэгэ дахин хонуулжа байгаа. Гэбэшье Тэмүүжин Сорхон шарын туһаар тэрбедэжэ шадаа бэлэй.

1200 ондо гэхэ гү, али сагаан бэшэн жэлэй хабар Чингис хаан Ван хаантай Саарь хээртэ ниилэжэ, тайчуудтай байдахаа мордобо. Таргудай Хирилтуг тэдээнтэй тэмсэн байдабашье, илагдаа бэлэй. Тэрэнэй хойто таһаа жэлдэ (1201 он) Хатагин Салжууд хамтаран дүрбэн татаартай ниилэжэ, татаарай Алчи, Жалин-Буха, ихэрэсэй Түгэ маха, хонгирадай Тэрхэг, Эмэл, Алхуйтан, горлосой Чунаг, Цагаан, найманай Буйрут хаан, мэргидэй Хуту, ойрадай Хутуга бэхи, тайчуудай Таргудай Хирилтуг гэгшэд Жамухые "Гүр хаан" болгожо, Чингистэ эсэргүү нюуса хэлсээ зохёһон байна. Гэбэшье тэдэнэй хэрэг элэржэ, Чингисэй сэрэгтэ бута сохигдоо хэн.

Тиыхэдэ Чингис хаан тайчуудые дахуулжа ябаһан Аучу баатар, Хотон орчан, Хутуударт гэгшэдые урагайн ураг хүрэтэр үнэхөөр хюдаба. Таргудай Хирилтугай зугадаад, ойгоор зайжа ябатарнь, Ничигүүд бааринай Ширээт үбгэн Алаг, Наяа хүүбүүдтээ мори унажа шадахагүй Таргудайе барижа, тэргэдэ нуулгаба. Тиыхэдэнь Таргудай Хирилтугай хүүбүүд, дүүнэрын тэрэниие буляжа абая гээд, нэхэжэ ерэбэ.

Ширээт үбгэн хүдэлжэ ядажа байһан Таргудайе тэргэдээрэн унагаажа, гүдэргэнь харуулаад, дээрэнь нуужа, хутага гарган хэлэбэ: "Хүүбүүд, дүүнэршни шамайе буляжа абахая ерэбэ. Хаан шамайе би одоо алаашьегүй наа, шамда нэгэтэ халдһан хадамни намайе алаха болоно. Шамайе алаашье наа, нэгэн адли алуулаха болоноб. Тимэ хадань шамаар дэрэ хэжэ үхэе", - гээд томо хутагаараа хоолойень отолхо гэхэдэнь, Таргудай Хирилтуг ехэ шангаар дүүнэр, хүүбүүдтээ хашхаран хэлэбэ: "Ширээт намайе алаха гэжэ байна. Намайе мүнөө алабалнь, минии амигүй үхэһэн бөөр таанад юу хэхэбта? Намайе алаагүй байхадань, дары бусагты. Тэмүүжин намайе алахагүй. Тэмүүжинэй бишихан байха сагта

Нюдэндөө галтай, Нюургаа гэрэлтэй— гэжэ эзгүй газарта хосоржо байхадань, эмниг үрээ дага

хургадаг мэтээр хурт хүүмүүжүүлжэ ябаа бэлэй. Тасагта тэрэниие хилба үхүүлжэ шадахашье байһан үршөөжэ үдэхэн байгаа. Тэмүүжин тэрэниие уха ойлогожо, сэдхэлдээ хэр ябаа бээ. Тэмүүжин алахагүй. Хүүбүүд, Аучу түргөөр харигты. Шир намайе табижа ябуулжа гэжэ ехэ шангаар уйлаба.

Хүүбүүд, Аучу бусаһанай һүүлээр Шир үбгэнэй хүүбүүн Наяа Таргуд сүлөөлэн табия гээд эх хэлэхэдэнь, Ширээт зүбшөөжэ, Таргуд Хирилтугы Хутуула табияжа ябуулан байна.

ТАТАТУНГА— Чингис 1204 ондо Наймантай илажа байха үедэ нэгэ зугадан тэрбедэбэ. Чингисэй дүү Хасар зугадаһан хүниие барижа, абаад ерэ", - Батые ябуулба. Бата тэр хүсөөд, барижа ерэбэ. нэгжэхэдэ, үбэрһөөнь гараба ха.

—Танай олон аймаг маниее бултагаад байхада, ши энэ үбэртэлөөд, хайшаа һанабаш?— гэжэ Хасар Тиыхэдэнь тэрэ хүн харюусаһан байна.

—Минии бэе тушаа газарые үхэтэрөө сахга юм. Би энэ тамгыг эзэндэнь хүргэжэ уялгатайб. Аза талаан таанадагта баригдаба.

Удаань Хасар асууб: —Ши али обогой Ямар тушаалтай байһан?

—Би уг изагуураа газарай хүнби. Наяа Тататунга. Минии эзэн намда тушаажа, эд бараа ба оруулха ябадаа даалгаһан байна, харюусаба.

—Энэ тамгыг хэрэглэдэг юм?— гэжэ асуухада, тэрэ: "Һайн хунгажа, зарлиг бэшгэ алибаа хэрэгтэ хэрэглэдэг гэбэ. Тиыхэдэнь Тататунгыг шударгы хүн гэжэ хайшажа Тиыхэдэ Чингис мэдүүлжэ, өөрынгөө албанда тэрэ тамгыень гээд дурадхаба. Тиыхэдэ тамга Тататунгада даалгаһан байна.

Хасар Тататунгыг багша болгон, үзэг хуули журамда, сэрэгтэй ухаанда хураа хэн.

Чингис хаан эзэндэнь хүниие хэзээдэшь һайн тула, Тататунгыг бага хүн байна гэжэ олзуурхай хүүбүүдтэнь уйгар заахыень тэрэндэ даалгаһан байна.

Д.БАЛЬЖИН
(Үргэлжэлэһы гараха).

ҮНДЭР НАНАТАНАА БАЯСУУЛАА

Базарсадаев тус үдэшы нээжэ, үндэр наһатай үбгэд, хүгшэдөө һайндэрөөрнь амаршалаа. Удаань дуушад Дарима Дуганова, Сурена Дашицыренова, "Байкал" гэжэ ансамблиин дуушад Рита Дагбаева, Мария болон Баатар Сандановууд дуу, хүгжэмөө эдэлүүлээ. Багшанарай байшангай, "Сибирийн карусель" ансамбльнуудай бүлэг дуушад, хатаршад наада дэлгэжэ, сугларашадые баясуулба.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: бүлэг пенсионернүүд; Буряад Республикын арадай артист Аюша Данзанов; Буряад Республикын арадай артистка Сурена Дашицыренова.

М.Шантаковой фототекст.

ХҮЮУН СЭНГЭЛИГЭЭР АМАРБА

дэлхэйн хүн зон амаралтын үдэр хүнүүдэй хундэрэе бэшэ. Энэ үдэр манай буряадын предпряти, үдэр олон коллективүүд үдэр ветерануудые үдэр амаршалжа, үдэр үдэр газарнайн үдэр дуулаан байжа, тааруу байба.

предпритинуудай хүтэлбэрилэгшэдтэй, профсоюзнуудай комитетүүдтэй хамта ажалай, дайнай ветерануудые баярлуула гэжэ оролдообди.—гээд Августа Ринчиновна үгсээ үргэлжэлүүлнэ. АВРЗ-гэй хүдэлмэриэлгшэдэй байрладаг сонгородогой нэгэ столово соо бага пенси абадаг, гэр бүлээдоо тулуурхан байдалтай үбгэд, хүгшэдтэ һайндэрэй эдээ хоол бэлдэжэ хүндэлһэн байха юм.. Тиихэдэ эдэнэрэй зариманиинь "Барилгашан" профилакторидо нэгэ үдэрөөр ошоожо, амарһан байна. Эдэнэрнай хэд бэгэхэдэ, гэртээ тусгаар туһаламжа, аргаламжа, тэдхэмжэ абадаг ганса бэе 25 пенсионер болон. Эсгээ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаһан эхэнэр-фронтовикуудта заводой соёлой ордондо тусгаар концерт наадан дэлгэгдһэн, сай уулаан

эмхидхэгдһэн байха юм. Түмэрзамайхидай. "Рассвет" гэжэ Соёлой ордонгууд соо районой ветерануудта, наһажаал хүн зондо зориулагдаһан концерт болоо. Эндэ тусгаар буфет эмхидхэгдэжэ, үбгэд, хүгшэдые хүндэлөө. "Октябрь" кинотеатрта пенсионернүүдтэ түлбэриггүйгөөр кинофильм харуулагдаһан байна. Районой предпритинуудта, эмхи, зургаануудта эдэ хэмжээ ябуулга үнгэргэхэ хэрэгтэ хотын болон районой социальна хамгаалгын жасын эмхинүүд горитой туһаламжа үзүүлбэ. Үндэр наһатай хүн зоноо хүндэлжэ, энэ үдэрые тэмдэглэхэ хэрэгтэ коммерсантнууд, акционернэ бүлгэмүүд мүнгэ һомолжо, ехэ туһа хүргөө гэжэ хэлэлтэй. Б.ЦЫРЕМПИЛОВ.

Хэблэлэй шэнжэлэл

ХУРСААР БЭШЭХЭ ХЭРЭГТЭЙ

"Буряадай залуушуул" һониной зургаадаху дугаар хэблэлһээ гараба. Энэ дугаар бүхыдөө Багшанарай үдэртэ зориулагдаһанхай. Нэгэдэхи нюортань Буряад Республикын эрдэм һуралсалай министр С.Намсараевта үгэ үгтэнэ. һалбаринтанга хүшэр хүндэ байдал тухай министр тогтон хөөрэнэ. Энэ жэлдэ 2000 үдүүтэй багшанарай, саадай хүмүүжүүлэгшэдэй ажалгүй үлэһые, аймагуудай болон хотын бюджетһээ хангагдадаг байһан һуралсалай эмхи зургаануудай хаагдаһые, Хүүгэдэй республиканска зоочно физико-математическа һургуулийн, Техникын байшангай мүн лэ хаагдаха байһые министр тобшолон тодорхойлно. Россин бюджетһээ мунгэнэй ородоггүй байһан гол шалтагаан энэ нэрлэгдэнхэй.

Һандарал, доройтолгын жэшээнүүдэй хажуугаар һайн талын, найдал түрүүлэ жэшээнүүд энэ дурдагдана. Хүдөөгэй һууринуудта 7 шэнэ һургуулийн байшангуудай барилга дүүржэ байһанхай. Буряад ороной һургуулинууд Россин дотор эрхимүүдэй тоодо ородог гээд министр онсолно. Хүшэр сагта найдаад, ажалаа аддажа, зохёохы бэдэрэлгэнүүдые хэнгүй байха эрхэгүйбди гээд энэ статья соо эли тодоор хэлэгдэнэ.

Һониной бүхы материалнууд энэ дээрэ хэлэгдһэнтэй зүбшһэн, дэмжһэн удхатай болоо гэжэ һанагдана. Эрхим түрүү багшанар, тэдэнэй дүй дүршэл халаан абаха тухай багахан мэдээсэлнүүд, корреспондентинүүд олоор дурдагдана. Багшын мэргэжэл шадабарие дэшээлүүлгын асуудалаар М.Тугаринова, Р.Намжилон, Р.Трофимова, В.Гусак гэшэд һанамжяа тодорхойлоно. Үнгэрһэн зунай амаралтын туршада республикымнай һургуулинуудай шабинарай хаагуур аяншалһан, яжа хүдэлһэн, ямар һонин үйлэ хэрэгүүдтэ хабаадаһанаа бэшһыень уншахада, һонирхолтой. Эдир корреспондентнүүдэй мэдээсэлнүүд энэ дугаарые шэмэглээ.

Багшанарай болон бүхыдөө эрдэм һуралсалай һалбарин байра байдалай саашадаа һайжарха байһанда найдаһан гол һанал болод дугаарай бүхы дүрбэн нюотатга хэлэгдэнхэй. Үгыржэ, багшын үндэр нэрын доромжолуулагдажа байһан тухай хурсаар, шангаханаар лэ бэшэхэ хэрэгтэй гээд һанагдана.

T.САМБЯЛОВА.

Уншаа, дуулаа һэн гүт?

ҺОНИРХОЛТОЙ ХӨӨРЭЛДӨӨНҮҮД

Эдэ хөөрэлдөөнүүдые "Аргументы и факты" һониной редакцида Морис Евсеевич Янович асараа. Тэрэнэй нүхэр Ираида Петровна нилээн удаан саг соо КПСС-эй ЦК-гай Юрэнхы таһагай 6-даху сектортэ ажаллаһан байха юм. Эдэнэй хэр зүб байһаниие тодоруулха һэдэлгэ гаргангүй, ягааһые һаа, һонирхолтой байжа магад гээд толилогдоһон байна.

Сталинай үе, сагта Кремлийн коридор соогуур "хүн һүүдэрнүүд" бии болодог байгаа. Хүниие гэштэ ехэ тушаалһаань абажа хаяад, гансата арестоваладаггүй һэн. Тушаалгүй, ажал хэдэггүй болоһоншье һаань, кабинетыень өөртэй үлөөдэг байһан юм. Мийн һууха аргагүй болоходоо, тэрэ хүн коридорнууд соогуур зайжа захлаха. Сутгаа хүдэдэг зонийн одоо ехээр айжа, тэрэниие "тэрэ түбиһөө ерһэн хүн" гээд тоолодог һэн. 1941 ондо Г.М.Маленков тон имэ байдалда ороо бэлэй. ВКП(б)-гэй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүндэ кандиат байһан тула дайнай урда авиацин түлөө харюусадаг байгаа. Дайнай түрүүшын үдэрнүүдтэ энэ талаар горитой дутуу дунданууд бии гээд элиржэ, Сталин Маленковые хэрэгүүдһээ холо болгоо. Тийгэжэ "тэрэ түбиһөө ерһэн хүнүүдэй" тоодо орошоһон байгаа гэмээр.

Зүгөөр Георгий Максимилиановичһаа һүрдэхэ, айха гэшээ үшөө эртэ байшаба. Юуб гэхэдэ, Сталинай сухал тараад, "Самолёдуудые болон мотоорнуудые үйлэдбэрилые бэхижүүлхэ талаар габьяатай байһанайнгаа түлөө" 1943 ондо Маленков Социалист Ажалай Геройн нэрэ зэргэтэй болоо. 1946 оной март соо тэрэ ВКП(б)-гэй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн болгогдоо һэн.

Тушаалнуудһаань унагаагаад, Н.С.Хрущевэй үедэ тэрэниие бүхы хэрэгүүдһээ холодуулаһан байгаа. Кремлийн ханын хажуугаар ургадаг хасууринуудта Н.С.Хрущев нэгэ хирэ тон дугагүй болоод байһан юм. Хасууринууд Россин гүн удхые харуулаһагүй, тэдэниие үгы хэхэ хэрэгтэй гээд нэгэтэ тэрэ хэлээ ха. Тиихэдээ бултыень үндэһөөрнь хооложо хаяад, хуһануудаар һэлгээ һаа, һайн һэн гээ юм ха.

Н.С.Хрущевые тойрожо байгшад нэгэдэхи секретариине буруут гээд ойлгуулжа ядаба. Хасууринууд ягааад абарагдаад гэхэдэ, агууехэ реформатор энэ шийдхэбэри тухайгаа мартаа... Совет танкнуудай 1956 ондо Венгри руу оруулагдахадань, боложо байһан хэрэгүүд тухай ойлгуулжа ядаба. Гүгтэ гээд Нидерландануудай королева СССР-т хандаһан байха юм. Тэрэ үешн зашалаар харюу бэхижэ даабари аппаратада үгтэжэ, тийхэдэ СССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Түрүүлгшэ байһан К.Е.Ворошилов телеграмма доро гараа табиха ёһотой байгаа.

Ворошилов энэ ёһын тэдэи байһан туңдаалаа ехэ үбшэи болошоһон хойноо эзлээ һааб даа. Илангаа нюдэнэйн үбшэи түргэнөөр һүжэржэ байба. Тийгэжэ алдуу гаргажа, Голландинн бэшэ, харин Англинн королевадэ эльгээгдэхэ телеграмма доро гараа табижархиһан байха юм! Али шатадаа тус алдуу тодорһон байтаа юм—мэдээжэ бэшэ. Энэ телеграмма Лондон абаашагдаад, тэндэһэнь дипломатическа талһаашые тон эрид харюу ерээ гэхэные зон одлодог. "Бидэнэр таанадта имэ асуудал табяагүй һэмди. Венгридэ юунэй боложо байһаниие оһэдөө мэдэнбди",—гэжэ англичанууд телеграмма соогоо бэшээ юм ха.

Магад энээн тухай лаб мэдэхэ зон одохо аалам?

Дайнай дүүрэһэн хойно хэдэн жэл болоод байхада, Москвагай түбтэ Куйбышевэй нэрэмжэтэ гудамжада оршодог КПСС-эй ЦК-гай клуб соо партиин аппаратта ажаладаг нэгэ эрэ хүниие намда харуулаба. Тэрэ ЦК-гай туалет сооһоо "агаараар ниидэлгэ" хээ гээд шэбзээн һагад хөөрэлдэдэг һэн.

1941 ондо Москвае боомбодоходонь, Хуушан талмай дээрэ оршодог ЦК-гай гэр дээрэ юм гү, али халһаа соонь юм гү—боомбо унаһан байха юм. Тиихэдэнь туалет соо һууһан тэрэ хүн тэнһэрлгын долиндо дайруулжа, агаараар ниидээд, газарта унаһан байгаа. Тэрэ ушарта ягааһыегүй, гэмэлтэшьегүй һэн. Талаантай хүн байгаа. Тиймэһээ сугтаа хүдэдэг нүхэдэнь энээн тухай ходо һанажа ябаа бшуу.

Сталинай наһа барахада, тусхай комисси эмхидхэгдэжэ, олон тоото саарһануудыень, хубсаһа хүнарыень хайшань хэхэб гээд шийдэхэ ёһотой һэн. Зарим юумыень музей руу абаашаха, үнэ сэнгүйиень тусхайтаар бэшһэнгүйгөөр абаха гээд шийдхэгдэбэ. Эдэнэйн дунда ямаршые бэшһгүй колленкорор хэгдэһэн Иосиф Виссарионовичой партбиледэй гадар бии һэн. Аппаратда хүдэдэг нэгэ хүнөө тэрэнь намда оробо. Энээн соо КПСС-эй гэшүүнэй мийн билет хадагалагдана. 1991 оной тэһээ үлүү болотор гэшүүнэйнгээ түлбэри түлэдэг байһан тухайм тэмдэглээтэй.

**XVII жаранай модон хүхэгшэн гахай жэл
(1995-1996 он)**

НАМАРАЙ ДУНДА ХҮХЭГШЭН ТАХЯА НАРА

Буряад литэ	16	17	18	19	20	21	22
Европын литэ	9	10	11	12	13	14	15
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабба Һара понед.	Мягмар Марс вторник	Һагда Меркури среда	Пүрбэ Юпитер четверг	Баасан Солдон пятница	Бимба Сатурн суббота	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	харагшан тахья	хүхэ нохой	хүхэгшэн гахай	улаан хулгана	улаагшан үхэр	шара бар	шарагшан туулай
Мэнгэ	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан
Һуудал	шорой	түмэр	огторгой	уһан	уула	модон	хил

**Гарагай 2-то хуушанай 16
(октябрийн 9).**

Харагшан тахья, 7 улаан мэнгын, шоройдо хуудалтай үдэр. Бурханда, Наранда, Һарада, Газарта, лусуудта мүргэхэ, газарай нүхэ бүглэхэ, модо зоохо, тангаригһаа арсаха, эльбэ дараха, эм найруулха, модо һуулгаха, худалдаа наймаа, андалдаа хэхэ, ном номнохо, хэшэгдаллага абаха, нүүхэ, шэнэ газарта бууса түхээрхэ, гэр бариха, наһанай хүсэ арьбажуулха, наһа утадхаха, угаал хэхэ, аршаан найруулха, түрэл садан бололсохо, тараг бүрихэ, айраг халааха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэбэшы замда гараха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, эд хэрэглэл газаашань гаргаха, дасан (дуган), субарга, бурхан, ном арамнайлаха, засаг буяадаан тэмсэхэ, хэрэлдэхэ, зарга бариха, хубсаһа эсхэхэ, шэрэглэ бүрихэ, суглаа зарлаха, түрэ, сайлаалга хэхэ, мухар тархиганда үгэлгэ үгэхэ, гуйраншадта юумэ барюулха, наһа барагшые хүдөөлхэ, мяха шараха, тоһо, өөхэ хайлуулха мэтые тэбшэхэ гэнэ. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үбшэн хэжэг хүрэхэ.

**Гарагай 3-да хуушанай 17
(октябрийн 10)**

Хүхэ нохой, 6 сагаан мэнгын, түмэртэ хуудалтай үдэр. Дашаниматай (үлзы хутагтай), ехэ һайн үдэр. Энэ үдэр алибаа һанаһан хэрэг түргэн бүтэхэ. Бурханда мүргэхэ, хэшэгдаллага абаха, аршаанаар угааха, нүгэлөө наманшалха, бэри буулгаха, нүүхэ, модо сабшаха, тангаригаа болуулха, агнаха, балин шатааха, ном номнохо, хубсаһа эсхэхэ, эм найруулха, худаг малтаха, юумэ худалдаха, худалдажа абаха, дайсание, ада шүдхэр дараха, хэлэ ама намдааха, хүнүүдые эблэрүүлхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Зүгөөр хүнэй үһэ абажа, үһэ утаажа болохогүй.

**Гарагай 4-дэ хуушанай 18
(октябрийн 11)**

Хүхэгшэн гахай, 5 шара мэнгын, огторгойдо хуудалтай үдэр. Эд бүтээхэ, бүлэдөө хэшэг даллага абаха, зурхай шудалха,

буян үйлэдэхэ, тараг бэрхэхэ, уранай арга шудалха, аршаанаар угааха, шажанай һайндэр хэхэ, гүлгэ эдээлүүлхэ, баярта ушараа тэмдэглэн һайндэрлэхэ, тэнгэри тахиха, гүрэм уншуулжа, эльбэ гаргаха, ехэ хүнии бараалхаха, ноёнд хандаха, ном оршуулха, ном номнохо мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэхэ зуура түрэ хэхэ, хадаг табиха, бэри буулгаха, үбшэ аргалжа эхилхэ, дасанай (дуганай) һуури табиха, һэеы гэр бүрихэ, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, замда гараха, газар малтаха, зураг зураха, бөөгэй хэрэг үйлэдэхэ, городто хэрэг бүтээхэ, модо үндэһэтэйн һүгнэ татаха, худаг малтаха, газар хахалха, худалдаа наймаа хэхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэмээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эд зөөри, мал гарзалха.

**Гарагай 5-да хуушанай 19
(октябрийн 12)**

Улаан хулгана, 4 ногоон мэнгын, уһанда хуудалтай үдэр. Намарай дунда һарада улаан хулгана үдэр тудалдаа, модон хохи гэгдэдэг. Иимэ үдэр алибаа үйлэн үрэ дүн модон хохи гэхэ гү, **хоохон** байдаг. Илангаяа бага хүүгэдые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээжэ огто болохогүй, наһа барагшые хүдөөлэлгэдэ хабаадахагүй, ямаршые уһа гаталжа болохогүй, тангариг абахагүй, һубаг малтахагүй, дайсание дарахагүй, мал үүсэхэгүй, үхибүү үргэжэ абахагүй, архи тамхинда дашуурхагүй, мориной урилдаанда хабаадахагүй, эритэ мэсые урлахагүй, замда гарахагүй, хадаг табихагүй, бэри буулгахагүй, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэгүй, тараг бэрхэхэгүй, айраг халаахагүй, үхэр худалдахагүй гэнэ. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, баһал муу хойшолонтой.

**Гарагай 6-да хуушанай 20
(октябрийн 13)**

Улаагшан үхэр, 3 хүхэ мэнгын, хада уулада хуудалтай үдэр. Номой сахюуса хуруулха, эм найруулха, эм залаха, дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые бодхоохо, бурханда мүргэхэ, тахиха, наһа утадхалгын

ном уншуулха, хэшэг даллага абаха, һэеы гэр бүрихэ, андалдаа хэхэ, хутага, мээс дархалха, модоной дарха хэхэ, лүн абаха, ваджрын хэрэг бүтэхэ, мори хургаха, гэрэй һуури табиха, лусуудта үргэл үргэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэхэ зуура газар малтаха, абаһанаа бусааха, хадаг табиха, бэри буулгаха, ехэ хэрэг эхилхэ, худалдаа наймаа хэхэ, замда гараха, нүүхэ, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, эһэбэри табиха мэтые сээрлэхээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үлэсхэлэн байдал тохёолодохо.

**Гарагай 7-до хуушанай 21
(октябрийн 14)**

Шара бар, 2 хара мэнгын, модондо хуудалтай үдэр. Энэ үдэр ехэ һайн. алибаа һанаһан хэрэг номуун ёһоор бүтэхэ гэгдэһэн байна. Илангаяа дасан (дуган), субарга, бурхан, ном шэнээр бүтэхэ, арамнайлаха, гэр, ордон бариха, үрһэ тариха, худалдаа наймаа хэхэ, наһа утадхалгын ном уншуулха, хэшэг даллага абаха, юумэ урлан зохиохо, үхэр худалдажа абаха, эм найруулха, һэеы гэр бүрихэ, худаг малтаха, абаһанаа бусааха, мал үүсэхэ, тэнгэри тахиха, зүүдхэл шэмэг зүүхэ, модо һуулгаха, газараа заалгаад, гэрэй һуури табиха, замда ябаха, ада шүдхэр зайлуулха, хараал сараха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэбэшые хадаг табиха, бэри буулгаха, хүргэхэ, түрэ хурим хэхэ, хэрүүл хэлэ гаргаха, үзэн ядалдаха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ мэтые тэбшэхээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үбшэн хэжэг хүрэхэ.

**Гарагай 1-дэ хуушанай 22
(октябрийн 15)**

Шарагшан туулай, 1 сагаан мэнгын, хийдэ хуудалтай үдэр. Тахья һарада туулай үдэр тохёолоодохо, харшаладан удхатай. Энэ үдэр алибаа хэрэг үйлэдэхэдэ, муу хойшолонтой байдаг гэжэ һануула. Тиймэһээ юрэ ажалаа хээд лэ, өөртөө гү, али олондо тухатай хэрэг үйлэдөөгүй һаа, дээрэ гэдэг. Энэ үдэр хүнэй үһэше абаагүйл һаа, һайн.

Спорт
Футбол
"СЭЛЭНГЭ"- "ДИНАМО"

4:0

Зүүн зонин команданууд ээлжээтэ уулзалгануудаа унгэ Манай "Сэлэнгын" футболистнуудта "Динамын" Саха команда айлшаар ерэхэн юм. Айлшаднай 38 очкотой, мурна таблицада арбан нэгэдэхэ һуури эзэлжэ ябаба. Харин "Сэлэнгын" футболистнууд 36 очкотой, эдэнэй хойнонь оронхой бай Тиймэһээ уулзалгын эхилэмсээр, "Сэлэнгын" футболистнууд довтолго эмхидхэжэ, айлшадай хамгаалагшадые яһала гухашаруу Энэ манай командын довтологшод Вячеслав Марач, Сергей Иванов, Александр Фильшин болон бусад һайнаар, эмхи гуримта наадажа, стадиондо сутларагшадта һайшаагдаба.

Нааданшыс түдэг дундаа оронхой, айлшадай вратарь Виталий Салов "Сэлэнгын" довтологшодой сохиһон бумбэгэ солбон хүржэ абахадаа, командаа аршалжа үрдинэ. Тийгээшые һан довтолго эмхидхэхэн "Сэлэнгын" футболистнуудта динлэхэ болоо даа. Энэ "Сэлэнгын" хамгаалагшадтай нэгэн Андрей Антүрүүшын тоо нээжэ, булюу хүсэтэй байһанаа харуулжа шаша юм.

Уулзалгын хоёрдохи хахадта "Сэлэнгын" футболист довтолгоёо улам эршэдүүлхэдээ, хэдэн бумбэгэ айлшадай вратаруу сохижо оруулба ха юм. Эдэ бумбэгэ Вячеслав Марач, Александр Елгин, Георгий Гармашов гэгшэд тодо мэргэнээр сохижо оруул уулзалгадаа 4:0 тоотойгоор илажа, шухаа гурбан очкотой айлшадайнгаа урдань орожо шадаба. Тийхэдэ хабар айлшалхадаа, 0:2 тоотойгоор илагданан һаа, харюугаа абаба.

"Сэлэнгын" футболистнууд удаадахи хоёр уулзалгаа ундархай Прокопьевскийн "Мотор", Междуреченскийн футболтой командануудтай наадахая мордобо.

Б. ЦЫРЕНТОН

ТОБШОХОНООР...

ХҮНГЭН АТЛЕТИКЭ. Россин Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй түрүү һуури эзэлхын түлөө мурьсөөн Кисловоск хотодо дүүрбэ: Кроссой урилдаагаар 6000 метрэй мурьсөөндэ Улаан-Үдэн гарнизонной сэрэгэй алба хаагша Юрий Чижов түрүү һуури эзэлжэ, Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй чемпион болобо. Спортын мастер Анастасия Данчинова үлбэртэһэн дээрэһээ урагшагүйдэжэ, 3000 метрэй зайда 9-дэхи һуурида гараа.

нэгэдэлэй "Забайкалец" спортын клубай тренер Александр Комиссаровой һурган Александр Гучий, Дмитрий Баталов гэгшэд 20 километрэй зайга урилдахадаа, иласта зонин чемпионной нэрэ хүртөө. Тийгээжэ тэдэ октябрийн 20-доор Шэнтэ унгэрэгдэхэ Россин түрүү эзэлхын түлөө мурьсөөн хабаадаха эрхэ олоһон ФУТБОЛ.

Хүнгэн атлетикээр Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй зонин мурьсөөн хаяхан Владивосток хотын "Динамо" стадион дээрэ унгэрэгдэхэ. Трудовые резервы бүлгэмэй Буряад Республикын советэй суглуулагдамал командын гэгшүүд ехэ амжалтэ туйлаар Түсхэйлбал, Владимир Бородихин 2 метр үндэрые харайжа, зонин чемпион болоо. Ядро түлхилгөөр мүн лэ эрхимлээ. Тийхэдэ диск шэдэлгээр тэрэ хоёрдохи шатын дипломоор шагнагдаба. Спортын мастер Наталья Чистякова дабалтануудтай 400 метрэй урилдаанда 1 минута 09 секунда саг харуулжа, зонин чемпионной нэрэ зэргэдэ хүртөө. 400 метрэй зайе 56 секунда соо гаталжа, мүнэнг медалээр шагнадаа.

командануудай дунда республикын түрүү эзэлхын түлөө мурьсөөн үргэлжэлөө. Эхэ наадануудта "Импульс" заводой "Стекольщик" тоотойгоор шүүһэһэн һүүлээр "Металлист" тоотойгоор илажа, дун хам очкотой болоод, түрүү эзэлжэ ябана. "Стекольщик" 6:1 тоотой булижа, түрүү һуури ябаһан командалаа очкогээр гартана. Транс "Локомотив" "Восход" "Стекольщик" 2:0 тоотой шүүгэе. һуулын наад "Стартын" тэрэ наад ерэхэгүйдэнь, ила тоологдожо, дун хам очкотойгоор гурбаахи эзэлжэ ябана. "Саянтка" 1:1 тоотойгоор тэнсэнгэй спортын Гусиноозерскийн команданууд абаһан һууринуудта Гусиноозерскийн футболист технологическа университет командые 2:1, "Огонь" "Восход" 1:0 тоотой шүүһэн аад, авиационной үйлэбэрийн спортсменүүдтэй уулзалга тоотойгоор булгаа урагшагүйдэһэн байха юм.

Б.М.ЖИГЖИ

В Е Л О С И П Е Д Э Э Р У Р И Л Д А А Н. Эдиршүүлэй дунда Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй зонин мурьсөөн Хабаровск хотодо болобо. Улаан-Үдэн авиационно үйлэбэрийн

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

<p>Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.</p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б.М.Ж (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ПИНТАЕВ В. И. (хэблэлэй директор), РИНЧИНОВ С.Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т.В.</p>	<p>Манай адрес:</p> <p>670000, Улаан-Үдэ, Каландарнивиллин үйлэ. 23. "Буряад үнэн" газетын редакци.</p>	<p>Газетэ хэблэлэй 2 хуудалан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 4327. Хэблэлтэ тушаагдаһан саг 17.30.</p>	<p>Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэлтэ. Директорийн телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүрилхэдэ абтанхай. Заказ №188.</p>
---	---	--	--

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-60-91, таһаар нийтэн-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай - 2-64-23 (даагшань), 2-57-63, олонитгын хүдэлмэрийн ба мэдээлэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршудгын - 2-67-81; коррекциинүүдэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76, Манай корреспондентнууд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61, Баргажанда - 91-6-40. "Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.